

HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BOĞAZKÖY BELGELERİNDE
GEÇEN SUMERCE
L^ÜSIMUG. A = METAL İŞLEYİCİLERİ HAKKINDA

The Metal Workers and the Sumerian Word L^ÜSIMUG.A as
Mentioned in the Hittite Cuniform Tablets

Sedat ERKUT*

Öz

Doktora çalışmamızın başlığı '*Çiviyazılı Boğazköy Kaynaklarına Göre Hititler Devrinde Demir*' olarak belirlenmişti. Böyle bir çalışmada kuşkusuz demirci sanatkarının da önemli bir yer tutması gerekiyordu ve bu sanatkar gurubunun adının konuyla ilgili sözlüklere L^ÜSIMUG.A olarak geçtiğini gördük. Ancak sonraları bunun doğru olmadığı görüldü. Söz konusu meslek gurubunun genel olarak '*Metal İşleyicisi*' olarak adlandırmak gereği ortaya çıktı. Biz günümüze kadar bu konudaki çalışmalarında gözönüne alarak bu meslek gurubunun işlevlerini yeniden araştırdık.

Anahtar Kelimeler: Demir, Demirci, Metal İşleyici, Hitit, Boğazköy

Abstract

I thought ,when I began to work on my Ph.D. thesis *Iron in the Light of Boğazköy Cuniform Tablets during the Hittite Age*, that it had to be naturally an indispensable part of my research to deal with the iron smiths of that time. Accordigly having looked up the names given by the Hittites to these artificers in the proper dictionaries, I came to the conclusion that L^ÜSIMUG.A could have been the word used for blacksmiths. But as my research proceeded, this idea did not seem to be satisfying. It appeared to me that this could be a collective word and therefore could include also the other metal workers. Now having taken in cosideration the works done in this field since that time, I reviewed my research on the works and functions of these artificers. This research is in a sense to correct the mistake done in the thesis.

Key Words : Iron, Smith, Metal Worker, Hittite, Boğazköy

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü

Giriş

Çiviyazılı Boğazköy yazıtlarında geçen ve J.Friedrich'in sözlüğünde 'schmied' olarak anlamlandırılan ve almanca-türkçe sözlüklerde '*Demirci, Nalbant*' olarak çevrilebilen meslek bizce " *metal işleyicileri* " olarak anlamlandırılmalıdır. Bizim *Metal işleyicisi* olarak adlandırdığımız LÜSIMUG.A¹'nın Hititçe karşılığını E.Forrer *waluyyalas-* olarak görmek istemektedir². Bilindiği gibi *walh-*'in hititce karşılığı '*vurmak*' anlamına gelmektedir -*ala* son ekinin ise meslek adı belirteci olduğu bilinmektedir. Sözcüğün hatticesinin ise yayınlanmamış bir yazıt yerine dayanılarak "*ures*" olduğu bildirilmektedir³. Sözkonusu meslek F.P.Daddi tarafından yayınlanan hititlerde meslek adlarını içeren eserde yazılışları, yazıt yerleri ve fonksiyonları işlenmiştir⁴. Yazıtlardan anlaşıldığına göre söz konusu meslek sahiplerinin iki türlü işlevi vardır. Bunlardan biri görevlisi olarak katıldıkları bayram ve dini törenlerdeki yaptıkları işler diğeri ise görevleri gereği metal işleyiciliği ve kuyumculuk ya da benzeri, metale şekil verme işleridir.

A. Metal işleyicilerin Törenlerdeki İşlevleri

Törenlerde metal işleyicilerler ya bir nesneyi bir yerden bir yere taşımakta ya ellerinde tutmakta ya da krala takdim etmektedirler. örneğin KI.LAM bayramı⁵ ile ilgili bir yazıt yerinde kral kült salonunda yani hititçe *halentu(wa)-* 'da tahtda oturmakta metal işleyicilerlerin başı içeri girmekte ve parlak(?) demirden mızrağı krala takdim etmektedir⁶. Aynı bayramla ilgili diğer bir yazıtta da "metal işleyicilerlerin başı saray oğlanlarının başına parlak(?) mızrağı verir ve krala reverans yapar ve gider"⁷ denilmektedir. Tanrı Zababa için yapılan bir bayram töreninde metal işleyicilerler gümüşten iki sığır boynunu -bilindiği gibi Sumerce BIBRU tam bir hayvanı yada bir nesnedir , GU ise yine bir sumerogramdır ve türkçe

¹ J.Friedrich, *HW*(1952) s.269.

² *RHA* 5 (1931) s.144.

³ J.Friedrich, *HW*Erg.3 (1966) s.47.

⁴ F.P.Daddi, *Mestieri, Professioni e dignita nell'Anatolia ittita* (1982) s.37-41.

⁵ I.Singer, *StBoT* 27, Part I (1983).

⁶ KBo X 23 öy. I 22-34 (dup.: KBo X 51.8 vd.) Ter.ve çevri için bkz. S.Alp, *BEHT* (1983) s.192-193.

⁷ KUB XX 4 öy. I 19-24. Tercüme ve çevri için bkz. S.Alp, a.g.e., s.200.

karşılığı 'Boyun' dur - (kült salonuna?) içeri getirmektedirler⁸. Bu sahne yazıtlarda sık görülmektedir. Arkeolojik buluntular arasında da Boğazköy'den elinde sığır başı taşıyan bir insan tasfiri vardır⁹. Yazıtta "sığır boynu" ndan kastedilen şey sığır başı şeklinde yapılmış kaptır¹⁰.

Kış bayramı ile ilgili bir yazıt gurubunda (CTH 598) tören esnasında metal işleyiciler güneş kursu (ve?) *kunzita*-¹¹ tutmaktadırlar. İlgili yazıt yerlerinin transkripsiyon ve tercümesi şöyledir:

KUB X 28 öy. I¹²

18 GAL LÚ^{MEŞ} GİŞ^{BANSUR-ia a-ra-an-ta}

19 *nu* UGULA LÚ^{MEŞ} GİŞ^{BANSUR ku-un-zi-ta}

20 *ši-it-tar-ra da-a-i*

21 *na-at A-NA* GAL LÚ^{MEŞ} DUB.SAR.[Gİ]Ş

22 *pa-a-i* GAL LÚ^{MEŞ} DUB.SAR^{MEŞ}.Gİ[Ş-ma-at]

23 *A-NA* UGULA LÚ^{MEŞ} SIMUG.A *pa-a[-i]*

18 Sofracıların başı ayakta durur.

19 Sofracıların başı *kunzita*- (ve?)

20 güneş kursunu alır,

21 onu [tah]ta tablet yazıcılarının başına

22 verir. Tah[ta] tablet yazıcılarının başı [ise]

23 metal işleyicilerin başına ver[ir.]

⁸ KUB II 5 II 35-37 Tercüme ve çevri. için bkz. A.Archi, *RSOLII* (1978) s.23,an.12 (dup.: KUB XXV 1 öy. III 58-61, IV 1-3 Tercüme ve çevri. için bkz. V.Haas-M.Wäfler, *UF9* (1977) s.95, an.49). Aynı ibarenin geçtiği yerler (*andâsız*) şunlardır. KBo XXII 195 III 7-9 Tercüme ve çevri. için bkz. A.Archi, *RSO LII* (1978) s.23; E.Neu, *StBoT 25* (1982) Nr.19 öy. II 10; KBo XXV 20 öy. 9 Tercüme için bkz. E.Neu, *StBoT 25* (1982) Nr. 20; KBo XX 33 öy. 10 Tercüme ve çevri. için bkz. V.Haas-M. Wäfler, *UF9* (1977) s.95, A.Archi, *RSO LII* (1978) s.23; Tercüme için bkz. E.Neu, *StBoT 25* (1982) Nr.19.

⁹ R.M.Boehmer, *Die Kleifunde von Boğazköy* (1972) Lev. IX, res.169.

¹⁰ Bkz. Y.Coşkun, *AÜDTCFD XXVII*, 3-4 (1969) s.37.

¹¹ 11 J.Friedrich, *HW*(1952) s.117 "(heiliges symbol??)".

¹² KUB XI 21a ay. VI 8-13 bu yazıtın duplikatıdır. KUB II 6 V 44. satırda tam bu sahnenin anlatımı başlayacakken yazıt bitmektedir.

IBoT II 94 VI 7'-9' da nesne belli olmamakla beraber yukarıdaki sahne aynı kişilerle aksi sırayla tekrarlanmaktadır. İlgili yazıt yeri şöyledir:

7' *nu* UGULA LÚ^{MEŠ} SIMUG.A A-NA GAL DUB.SAR.GIŠ

8' *pí-iš-ki-iz-zi* GAL LÚ^{MEŠ} DUB.SAR.GIŠ-*ma*

9' A-NA UGULA LÚ^{MEŠ} GIŠ BANSUR *pí-eš-ki-iz-zi*

7' Ve metal işleyicilerin başı baş tahta tablet yazıcısına

8' verir, tahta tablet yazıcılarının başı ise

9' sofracıların başına verir.

Aynı bayramla ilgili KUB X 28 öy. II 9-12'de metal işleyicilerin başı güneş kursu tutmaktadır.

9 UGULA LÚ^{MEŠ} MUHALDIM A-NA LÚ^{MEŠ} U[R.B]AR.RA

10 *pí-ra-an hu-u-ua-i*

11 GAL LÚ^{MEŠ} DUB.SAR^{MEŠ}.GIŠ GAL LÚ^{MEŠ} SIMUG.A-*ja*

12 *ši-it-tar har-kán-zi*

9 Aşçıbaşının önünde k[u]rt adamlar

10 koşarlar.

11 Tahta tabletler yazıcılarının başı ve metal işleyicilerin başı

12 güneş kursu tutarlar

Görüldüğü gibi metal işleyicilerler törenlerde önemli bazı işler yapmaktadırlar. Bu işler esnasında taşıdıkları nesnelere yazıtlarda her zaman belirtilmemekle beraber belki kendi yaptıkları nesnelere ve kendileri tarafından törenlere getirilip götürülmektedir.

B. Zanaatçı Olarak Metal İşleyicilerler

Boğazköy tabletlerinde ^{LÜ}SIMUG.A'nın demirden herhangi birşey ürettiği görülmemektedir. Bunun yanında altın ve gümüşten kült eşyası yapmakta ve onları çeşitli taşlarla süslemekte ayrıca bakırdan bazı aletler yapmakta idiler.

Hitit kanunlarında bir metal işleyici çırağının satış fiyatı 10 *seqel* gümüş, bir çocuğun metal işleyicisi olarak yetiştirilmesinin ücreti 6 *seqel* gümüş, usta olarak yetiştirilme ücreti karşılığı ise bir insan olarak belirlenmiştir.

Kanunun ilgili paragrafları şunlardır:

§ 61b¹³ : KBo VI 26 öy. II

23 *ták-ku* DUMU *UM-MI-A-AN*

24 *ku-is-ki* *ua-a-ši na-aš-šu* ^{LÜ}DUG.GA₅.BUR ^{LÜ}SIMUG.A
^{LÜ}NAGAR

25 ^{LÜ}ASGAB ^{LÜ}TUG ^{LÜ}US.BAR *na-aš-šu?* ^{LÜ}E-PIS ^{TUG}*KA-BAL-LI*

26 *ku-iš-ki* *ua-a-ši* X GIN KU.BABBAR *pa-a-i*

23-24. Eğer bir kimse bir çırağı satın alırsa: çömlekçi, metal işleyici, marangoz

25 derici, terzi, dokumacı veya birkimse çorap(?) imal edeni

26 satın alırsa 10 *seqel* gümüş verir.

§ 86 b¹⁴ :KBo VI 26 ay. IV

27 *ták-ku* DUMU-*an an[-na-nu-ma-an-zi]*

28 *ku-iš-ki* *pa-a-i na-aš-šu* ^{LÜ}NAGAR *n[a-aš-ma* ^{LÜ}SIMUG.A
^{LÜ}US.BA]R

29 *na-aš-ma* ^{LÜ}ASGAB *na-aš-ma* ^{LÜ}TUG *n[u an-na-nu-um-m]a-aš*

¹³ Bkz. J.Friedrich, *HG* (1959) s.78.

¹⁴ Bkz. J.Friedrich, *HG* (1959) s.86

30 VI GIN KU.BABBAR *pa-a-i ták-ku-an* [^{LÚ}U]M?.[M]E?.[A?-a]š
wa-al-ki *iš-ša-ra[-ah-hi]*

31 *nu-uš-ši* I SAG.DU *pa-a-i*

-
- 27 Eğer bir kimse [yetiştirilmek için] bir çocuğu
 28 verirse ya marangoz v[eya metal işleyici, dokuma]cı
 29 veya deri işçisi olarak veya terzi [olarak o yetiştirilir]
 30 6 *seqel* gümüş verir. Eğer onu usta olarak yetiştir[irse]
 31 ona bir şahıs verir.
-

Kanunun §45. ve §46. paragraflarından anlaşıldığına göre metal işleyicilerler kült aletleri dışında halka da günlük işlerde kullanılan bakırdan eşya yapmaktaydılar ve bunların yapım ücretleri kanunla belirlenmişti. İlgili paragraflar şunlardır:

§ 45¹⁵ : KBo VI 26 öy. I

13 *ták-ku*^{LÚ}SIMUG.A S[(A I 1/2?)]MA.NA^{URUDU}PISAN *a-ni-iz-zi*

14 I ME PA SE *ku-uš-š[a-n]i-iš-ši-it* SA^{URUDU} *a-te-eš*

15 SA II MA.NA K[I].LAL.BI *a-ni-ia-zi* I PA ZIZ *ku-uš-ša-ni iš-ši-it*

13 Eğer bir metal işleyicisi 1 1/2 mine ağırlığında bakırdan boru yaparsa

14 -15 onun ücreti 100 PA arpadır. Kim 2 mine ağırlığında bakırdan balta yaparsa onun ücreti 1 PA buğdaydır.

§ 46¹⁶ : KBo VI 26 öy.I

¹⁵ Bkz. J.Friedrich, *HG* (1959) s.72.

¹⁶ Yazıtın tamamının Terc. ve çvri. için bkz. H.Kronasser, *Schwarzen Gottheit* (1963) s.6 vd.

16 *ták-ku*^{URUDU} *a-te-eš* SA I MA.NA KI.LAL.BI *a-ni-ia-zi*

17 I PA SE *ku-uš-ša-ni-iš-ši-it*

16 Eğer 1 mine ağırlığında bakırdan balta yaparsa

17 onun ücreti bir PA arpadır.

Metal işleyicilerin bu işler dışında özellikle kuyumculuk işleriyle uğraştıkları şu yazıtlardan anlaşılmaktadır:

KUB XXIX 4 öy. I(17)

6 LU^{MEŠ} SIMUG.A-*ma* DİNGİR^{LAM} GUŠKIN *i-en-zi*

6 Metal işleyicilerler ise altın(dan) tanrı tasviri yaparlar

Yazıtın devamı satırlarında bu tasvirlerin çeşitli değerli taşlarla süslendikleri belirtilmektedir.

KUB XXXVIII 37 ay. III(?) 16-20'de *Pi-ha-A.A* (*Pihamuwa*) adlı metal işleyicisi başının *Warwašazi* adlı kişiye gümüşten kadın şeklinde *Arinna'nın* güneş tanrıçasını ve erkek şeklinde *Arinna'nın* fırtına tanrısının heykellerini yaptığı kaydı vardır¹⁷. KUB XXV 27 öy. II 21-25'den metal işleyicilerin tanrı *Antaliya'nın* heykelini yaptıkları anlaşılmaktadır.

KUB XXIX 4 öy. I 13-18'de siyah tanrıçanın tapınağı için yaptırılan altından çeşitli kült ve süs eşyalarından söz edilmekte bunların değerli taşlarla süslendiği belirtilmektedir. Bunların yapım işi rahip tarafından metal işleyicilere verilmektedir¹⁸. Metal işleyicilerler *hesti/a-* evinde de kuyumculuk işleri yapmaktadırlar. İgili yazıt yeri şöyledir:

¹⁷ Bkz. Tercüme ve çevri. için L.Jakob-Rost, *MIO IX*, 2-3 (1963),s.199.

¹⁸ Bkz. Tercüme ve çevri. için H.Kronasser, y.a.g.e. s.6-7

KUB XXX 32 öy. I (dupl.: KBo XVIII 190 1-12)¹⁹

6 LÚ^{MES} SIMUG.A URU A-ri-in-na I-NA É he-es-ta-[(a DINGIR^{MES}
ti-a)n-zi]

7 si-it-ta-ra-an U-NU-UT^{BLA} hu-u-ma-an SA
KU.BABBAR(GUSKI)N

8 na-at EGIR-pa dag-li-ja-an-zi KU.BABBAR GUŠKIN
[(ap-pa-a)n-zi]

6 *Arinna*'lı metal işleyicilerler *hesta*- evine tanrıları yerleştirirler

7 güneş kursu (şeklindeki) aletlerin tamamını gümüş, altın

8 ve onlar tekrar gümüş, altın kaplarlar.

Görüldüğü gibi metal işleyicilerlerin *Arinna*'lı oldukları belirtilmektedir²⁰. *Zippalanda*'lılardan da metal işleyicilerler olduğunu KBo XX 3 ay. 5'ten öğreniyoruz²¹. *Arinna*'nın bugünkü Alacahöyük olduğunu Fs.Sedat ALP'de kanıtlamaya çalıştık²². *Alacahöyük*'te ilgili devre ait metal buluntuların çokluğu bu durumu desteklemektedir. İleride *Zippalanda* kenti de bulunduğunda benzer buluntularla karşılaşacağımızı umuyoruz. Söz konusu kentin coğrafi yönden *Arinna* kentinden yani günümüz *Alacahöyük*'den çok uzakta olmadığı kanısındayız.

KBo XVIII 158.2'de metal işleyicilerlerin *MAN-NA-TUM* denilen bir çeşit vergi ile ilgili oldukları görülmektedir. Ancak yazıtın kırık olması yüzünden sonuç çıkmamaktadır.

¹⁹ Bkz. V.Haas-M.Wäfler, *UF* 8 (1976) s.96.

²⁰ Diğer metin yerleri için bkz. F.P.Daddi, *Mestieri, Professioni e dignita nell'Anatolia ittita* (1982) s.39.

²¹ Tercüme ve çevri. için bkz. S.Alp, *BEHT* (1983) s.202-203.

²² S. Erkut, "Hitit Çağının önemli kült kenti *Arinna*'nın yeri", in Heinrich Otten, Hayri Ertem, Ekrem Akurgal and Aygül Süel, eds., *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp* (Anadolu Medeniyetlerini Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Sayı 1), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi (1992) s.159-165.

Boğazköy arşivine ait belgelerde sadece birer kere kırık ve sonuç alınamayan yazıt yerlerinde ^{LU}AN.BAR (çoğul) yirmi adet demir külçe ile²³ ve ^{LU}AN.BAR.DIM.DIM²⁴ (çoğul) geçmektedir. Muhtemelen bu meslek sahipleri demir işleme ve üretim işleriyle uğraşmakta idiler. İşe bizim esas ilgilendiğimiz demircilik mesleğini icra eden bu meslek erbabıdır ancak yeterli yazılı belgeye şimdilik sahip değiliz.

A.Kammehuber yayınlanmamış, saray ya da inşaat rituali olan Hattice-Hititçe iki dilli bir yazıtta (CTH 726,1) dayanarak tanrı *Hašamell*'nin demirci tanrı olduğunu ileri sürmektedir²⁵. Çalışmalarımızda bu tanrının demircilikle ilgili olduğuna dair yayınlanmış yazıt yerlerinden bir ipucu çıkmamaktadır. Tanrı *Hašamell*'nin özellikleri bilinseydi, demirin Hattice karşılığı olan *hapalki*- sözcüğü ile yakın fonetik özellikler gösteren, eski Yunan'da demirci tanrı olarak bilinen çirkin *Hephaistos* ile karşılaştırarak belki önemli sonuçlara gidilebilecekti. Ancak elimizdeki malzeme bu konuda daha fazla söz söylemek için henüz yeterli değildir.

²³ KBo XVII 46 öy. 26: E.Neu, *StBoT* 25 (1982) Nr.19

²⁴ KBo XVI 68 ay. III 8.

²⁵ *HdO* (1969) s.436, 778; Ayrıca bibliyografya ile birlikte bkz. O.Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion* (1977) s.12, an.10.